

A SOM FAJTABANK TÖRTÉNETE A MÖF/EKI CSÓLYOSPÁLOSI TÁJBIRTOKÁN (Gazdálkodási naplójegyzetek 2011–2014))

A som fajtabankok eltérő ökológiai és státusfeltételek melletti, többek között Csólyospáloson való létesítésére tett javaslatom szerint (I. Magyarországi Som-fórum, Szolnok, 2011.03.04., megerősítve az első stratégiai megbeszélésen, Szeged, 2011.03.29.) Kozák Antaltól megkaptam az első elvetendő sommag-adagot és egy köteg magoncot (2011. 03. 29.).

A magoncok, összesen 100 db, magjának származási helye nem ismert, a magok az Aggtelek környéki termőhelyekről származnak. Beszerzőjük Kozák Antal. Ugyanezen magokból vetettek 2011. 03. 29-én *Rákóczifalván* is. Ott csávázás után, olyan mezőgazdasági területen, amely előzőleg intenzív mezőgazdasági művelés alatt állt.

A Csólyosba került magok beáztatva, elkötött szájú nylonzacskóban érkeztek, de csávázatlan állapotban, mert jeleztem, hogy *a csólyosi fajtabank területén az egykori természetes kiskunsági állapotokat szeretnénk megközelíteni.*

A **sommagok** annyiban eltértek a természetes állapottól, hogy „*koptatott*”, azaz *elvékonyított falú magokat* kaptunk. Ennek lényege, hogy javítsa *a sommag közismerten gyenge csírázási hajlandóságát.* A várható csírázási arányt eleve rontja, hogy a magok mintegy 5%-a lyukas vagy „csetles” (megnyomorodott, túl apró). A zöm azonban szép és arányos.

A magokat az átvétel után egy nyitott műanyag edénybe öntöttük át, kevéske majsai csapvízzel pótolva a műanyagzacskóból kifolyt áztatónedvességet úgy, hogy ne lepje el a magokat a víz, és az állandó nedvesen tartáshoz rázogatva föl kelljen kevergetni.

Az *elvetés három nap alatt* történt meg, 2011. március 30-31-én és április 1-én. Ezt a munkát elejétől a végéig egyedül csináltam. Az egyes sorok ágyazását és vetését külön végeztem, mindenről fényképfelvételeket készítve. Március 30-án a Szilágyi szomszéd felőli első két sor került földbe, március 31-én a 3. és a 4., április 1-én az 5. sor.

Egy sorba átlagosan 440-450 sommag került. Ez összesen 2200-2250 magot jelent. Az 5%-nyi láthatóan csíráképtelen mag ebből 110-125 db. közt lehetett. Tehát *a majdani valós csírázási arányt 2090-2140 külsőleg egészséges mag alapján kell majd számolnunk.* A vetést Kozák Antal útmutatása szerint a borsóvetéshez hasonlóan végeztem: rónára, szórva. Az előzetesen belocsolt róna alján az egymásra szóródott magvakat kissé szétigazgattam és ujjal belenyomkodtam a földbe, hogy *Csólyosban is a rákóczifalvi 15-20 cm-es vetési mélységen* legyünk. Így minden egyes magot külön is megfigyelhettem. A számlálást is ekkor végeztem.

A **somkert** kijelölése a *Jukkásdomb* délnyugati előterében történt, olyan területen, amely 2007 előtt marhatartás színhelye volt. Mintegy 20 tejelőmarha élt itt, naponta járva, trágyázva, szénabálák maradékával szórva be a helyet. Ez egyben hűsölőhelyük is volt, mert itt *elszórtan akácfák* állnak. Ezeket 2010-11. telén megritkítottuk és fölnyestük.

Az **eredeti meszes homoktalajt** a 4. évi pihentetés után egy 25-30 centiméternyi, humuszban gazdag felső réteg borította. Humuszanyaga részint a marhatartás maradványaiból, részint a helyet árnyaló akácfák, néhány olajfa és sarjadék bodzabokor évtizedes avarokorhadékából tevődött össze. A bálamadzagokat és a bőséges műanyagszemetet, fémhulladékot még a pihentetés megkezdése előtt, a legelső évben összegyűjtöttük és elszállítottuk.

A 2011. tavaszán is dúsan sarjadó fű- és dudvaszőnyegre a sommagvak vetése, a magoncok ültetése előtt egy **feltöltési réteg** került. Földje abból a *helyi anyagösszetételből* származik, amely a somkert helyétől 50 méternyire levő tó bővítéséből került ide, 0–0,5 méter közt változó mélységekből. 2007 óta ez a földtömeg a Tájbirtok központi tanyatelkének délnyugati sarkában formálódik kunhalom-szerű, ovális dombbá. Ez a *Jukkáshalom*.

A somkert feltöltési rétege 20-40 cm vastagságban fedi az eredeti humuszos homokfelszínét. Kézi erővel terítettük szét úgy, hogy a **Kiskunság eredeti finomhalmos felszíne** mintájára a *hátas sík* szelíd hajlással emelkedjen a halom oldaláig. A helyszín ilyen megválasztása és módosítása azt a célt szolgálta, hogy mind *tájanyagban*, mind *térszínformában*, mind *növényi környezetben* közelítsük azokat a viszonyokat, amelyekkel errefelé a som a természetes növényzetet, talajtakarót és felszíni formákat eltüntető *totális mezőgazdálkodás* korszaka előtt találkozhatott.

A **100 magonc** közül 90-et 2010.04.03-án ültettünk el, ugyancsak rónára, 15-20 cm-es távolságra egymástól. A magoncok minősége változó. Kb. 20 db. erős, fejlett gyökérzetű volt, ezekből *10-et szabadállású telepítésre* választottam ki. Mintegy 20 alulfejlett, csenevész vagy sérült gyökérzetű példányt találtam. A *zöm átlagos, életképes* alany. A magoncok egy részének gyökere az ültetéskor már az eredeti, humuszos homokrétegbe került. A magasabb, a halomra felhajló kertrészbe kerülők gyökere a feltöltési rétegben marad, és csak itt való megeredés és növekedés után érheti el a letakart humuszréteget. Hasonló a helyzet a magvakkal is

A szabad állásban telepített 10 magonc fele a *Jukkáshalom* déli és délnyugati felső peremére került 2011.04.03-án. A másik 5 szabad állású magoncot 2011.04.04-én egy ennél 2-2,5 méterrel alacsonyabb, a közeli nedves lapálnál 30 centiméternyivel magasabb hát barnahomokos, humuszos eredeti talajába ültettem el, a határtól és Szilágyi szomszéd akáceredejétől kb. 1,5 méterre. *Ez utóbbi magoncokat a napsütés ez idő tájt du. 3 óráig folyamatosan éri, míg a Jukkáshalmon levőket egész nap.* Ez számukra *eleve kedvezőtlen*, hiszen a som erdei, szűrt árnyékot igénylő növény.

2011.04.04-én történt meg a **somkert bekerítése**. Ezzel a magoncok vadkár elleni biztosítását végeztük el. A szabadon álló 10 magonc épsége fölött a Tájbirtok 50 méternyire lakozó két kutyájának tekintélye örökös. A zavartalan csírázást és fejlődést a *napi öntözés* biztosítja a szintén 50 méternyire levő *tóból*, amelynek *vízminősége a 2010. évi semlyékvíz-vizsgálatok szerint kifogástalan*.

A **gondozási munkálatok** közül eleinte kizárólag a **napi locsolást** kell említeni. A somkert 2011. március 30-ától kezdődő létesítését értelemszerűen kíséri a napi locsolás nem csak a *magvetés* és a *magoncültetés* napjaiban, hanem utána is. A somkert létesítése után ui., noha a bőséges téli és tavaszi tájvizek csak fokozatosan húzódtak le a talajba, április derekáig nem esett szemernyi eső sem.

Április 7-10. között *erős szelek* fújtak, amelyek a dűlőuton és a Kondász-szomszédság, de a tágasabb környék felszántott parcelláin mindenütt *hordták a homokot*. Ezért a Tájbirtok kevés növénymentes helyén (főleg a Jukkáshalom frissen töltött rézsűszelvényein vagy a Somkertben) is a *felszíni kiszáradás jelei* kezdtek mutatkozni. Emiatt 2011. április 11-én nem csak a rónára és a szőlóban ültetett sommagoncokat, ill. a magsorokat öntöztük meg, hanem a somkert teljes területét is belocsoltuk.

2011. április 17-ig azután ismét *soros öntözés* történt, naponta. Csupán egyetlen napot hagyhattunk ki, mert egyetlen egyszer egy éjszakai *futó zápor* Csolyóson is átvonult.

A **somfakadás állapotában** a szemrevételezés és az *április 17-i fényképfelvételek* tanúsága szerint nincs jelentős változás, mert az elmúlt napok hőmérsékletei elég alacsonyak voltak. Az éjszakaiak például 2-4 fok környékére is süllyedtek, a nappaliak pedig alig emelkedtek 10 fok fölé, akkor is jobbra rövid napsütésekkel, borongós, olykor szeles időben.

Az **első kapálás** 2011. április 26-án volt, és a rónára ültetett magoncokra korlátozódott. A sorközöket nem, csak a magoncsorokat, kétfelől, egy-egy kapaszélességben, ferde kapamerülés-mélységben (20–30 cm) kapáltuk. A föld a negyedik napi locsolásmentesség ellenére csak felül volt száraz, 2–3 cm-es mélységben már megfelelő nedvességű volt, noha eső már régóta nem esett. Ez e talajnedvesség elsősorban a rendszeres locsolásnak köszönhető, ill. a tavaszi nedvesség, a kb. 1 méternyi mélységben levő talajvízszint együttes hatásának (találkozásának) köszönhető.

2011. április 30-án (szombaton) **baleset** történt velem. Ekkor estünk le Bulcsúval a hintáról. Ettől kezdve 3 hétig nem jártam a Tájbirtokon. Ez alatt a somkertben nem locsoltak, a gazt nem irtották. Csak *június* elején kerültem olyan állapotba, hogy fűnyíróval lezúzhattam a gazt a sorok között. *A magok nem keltek, a magoncok közül sok kiszáradt* (a Somkertben kívül szőlóban ültetettek mind).

2011. június közepén összegyűjtöttem a gazzúzalékot és a sommagsorok közé **kiflikrumplit** vettem, amelyet Franciska nővéremtől kaptam. Erősen csírás volt, napokon belül kikelt, szépen fejlődött. *Neki elegendő volt a talajnedvesség, a somnak nem.*

2011. júliusának első fele rendkívül forró és száraz volt. Ekkor már tudatosan nem locsoltam a somkertben. Kíváncsi voltam, hogy *hány sommagonc éli túl ezt az időjárást*, ha már a *természeteshez hasonlóan alakult a sorsuk*. Nyilván az egykori természetes (a mostaninál vizesebb) Kárpát-medence viszonyai mellett is voltak szárazabb időszakok, amikor a kikelt somnövénynek magának kellett boldogulnia. A krumpli bírta, a megmaradt *sommagoncok közül néhány lassan elszáradt*, de pár megmaradt.

2011. júliusának második fele erősen esősre változott. A megmaradt somok határozott életerőt mutattak. A krumpli még inkább. Ráadásul az időnkénti ellenőrzések alkalmával *nem találtam krumplibogarat*. Egy-egy sárgás, katica-szerű, de annál kisebb és nála gyorsabb futású bogárkát véltem csak eleinte krumplibogárnak a leveleken.

2011. augusztus 1-én kézzel végiggazoltam a somkertet. A gazok közt *talpasfű, disznó- és cigányparaj, pórscsin, tarack és pörjefű* volt többségben, akadt pár *büdösparéj* is. Ezek *homoki gazok*, amelyek elsősorban a hátakra jellemzőbbek. Itt a homoki viszonyokhoz képest jobban érezték magukat, mert erős zöld színűek, vaskos, mély gyökerűek, duzzadó dudvájúak voltak.

Ez betudható ugyan a július második felében hullott bőséges csapadéknak is. Volt még bőséggel közönséges *folyondár (szulák)*, nemcsak a kerítésrácsra felfutva, hanem egy másik, földön kúszó változat is. A kúszó változat csenevészebb, a kerítésre futó azonban életerős.

A *büdösparéj* inkább *lapálygaz*, nedvesebb talajokon gyakoribb. Előfordult egy *istenkefa* is, amely valahogyan a majsai kertből kerülhetett ide, nincs rá magyarázatom. Az illatáról vettem észre, mikor már kihúztam. Szép, erőteljes növésű volt. Nagy számban találtam viszont egy olyan „*folyondárparajt*”, amelynek erősen csipkézett, apró, hamvas levelei, többfelé futó indái voltak, amelyek egy erőteljes, mély gyökerű törzsből futottak szét a földön. Amikor kézzel összefogtam őket, könnyen letörték a törzsről, amely így csonkként maradt a földben. Előző ilyen esetek után újra kihajtott. Ilyen gazt gyerekkoromban láttam a *dorozsmai Feketék ártéri talajain*. Volt itt még *csatak* is, ami a gödörből kiszedett földben megmaradt

gyökérgumóiból hajtott ki. Az azonban látszott, hogy neki itt *túl kevés a nedvesség*, mert igen csenevész maradt, színe sem igazi zöld, csak amolyan sárgás-rozsdás zöld volt.

A *gazok és a krumpli alapján* azt valószínűsítem a talajról, hogy olyan *átmeneti egyveleg-közeg*, amely a még szunnyadó sommagvak és az életben maradt sommagoncok számára sajátosan „kiskunsági” talajkörnyezet. Ez a *mozgó-pulzáló vizek korszakának a talajaihoz közelebb állhat*, mint a mai, csatornázással stabilizáltabb, egyértelműbben száraz hátakra és (olykor) nedves lapályokra osztott táj.

Első szétültetés

2015. februárjának közepén a legelsőként nálunk földre került somcsemeték közül *hármat* kiültettünk Gergővel a *gyümölcsparlag* csókúttal szembeni gyümölcsfái közé. Ezek teljesen *ridegen nőttek fel*, megküzdve a *somkert talajából és akácfakörnyezetéből* adódó minden nehézséggel. Öntözést gyakorlatilag nem kaptak, csak az esőt. Kapálást a legelső alkalmat leszámítva szintén nem.

2014. legvégén, amikor már a parajok is elmagzottak, *rideg környezetből*: másfél-két méteres *cigányparék, csorbókák, folyondárok és magas pörjefű "öleléséből"* szabadítottam ki őket, hogy tudjam, melyek lesznek kiültethetők.

Mindhárom elérte az egy méter magasságot, egyikük még ennél is nagyobbra nőtt. Szép, erélyesen fejlődő csemeték lettek. Földlabdával ástuk ki őket, és talicskán szállítottuk ki a gyümölcsparlagra.

Az ültetőgödrek már 2014. ősze óta nyitva álltak és ugyanúgy be voltak trágyázva, mint az összes gyümölcsfáé. Ezért ültetés előtt fölászottam a kissé besuvadt gödöralkat, amelyek elég nedvesek voltak még itt a budáron is. Bennük azonban nem pangott víz, mint a tanyaudvariakban.

Az ültetéshez a trágyás földből domboztunk föl a gödör közepén olyan magasságra, hogy a somcsemeték ne kerüljenek természetellenes mélységre. Aztán körbetöltöttük a gödörből még az ősön kidobált földdel úgy, hogy a tő körül kis mélyedés keletkezzék a *gyökérlocsoláshoz*.

Emellett a *nyári szárazság* idején való öntözhetőség érdekében *öntözőcsöveket* is kaptak a somcsemeték, mint a kis gyümölcsfák is. Melléjük is került karó, mert *a gyümölcsparlag egésze erősen ki van téve minden irányból a szélnek. A tűző nap ellen egyelőre nincs lombvédelmük. A körülöttük laza szórtságban álló tájfajta gyümölcsfák is alig nagyobbak.*

Az elültetés után két-három nappal kaptak csak kevés gyökér- és csőlocsolást, mert az éjjeli fagyok miatt ennél többet még nem mertem. Kíváncsi vagyok, hogy az átültetés gátolja-e a három növényt abban, hogy idén először esetleg virágozzanak, ami már nem volna meglepő.

Győri-Nagy Sándor
Kiskunmajsa, 2015. február 21.